

HAMMURABI'NİN TOPRAK KANUNLARI

Yazan: Sumeroloji Doçenti
Dr. Mebrure TOSUN

Eski Babil Soyunun, on bir kralı içinden en ünlüsünün Hammurabi olduğunu söylersek, mübalağa etmiş sayılmayız. Bu hükme şu iki sebebi gösterebiliriz: ¹ Hammürabi, fetihleriyle, Mezopotamya'nın büyük, küçük bir çok şehir devletlerini zapt ederek, Sumer ve Akad ülkelerini bir imperatorluk halinde birleştiren kraldır². Ülkesinde geçer olan kanunlar üzerinde kısmen tadiller yaparak kısmen de yenilikler getirerek bir reform yapmıştır. (bak: Kanunların Giriş ve Sonuç kısmı).

Hammurabi, kısa kronolojiye göre, M. ö. 1728 den 1686 ya kadar¹ 43 yıl saltanat sürmüştür. Bu yıllarda Babil en parlak devrini yaşamış ve Mezopotamya tarihinin hiç bir devrinde, başşehir olarak, bu derece önemli ve önder bir rol oynamıştır. Hammürabi yalnız merkezi bir devlet değil, aynı zamanda merkezî bir din de ortaya çıkarmıştır.

Ülkesindeki geçer kanunlar üzerindeki reformlarına gelince: 1901-1902 yıllarında, bir Fransız bilim topluluğu, Elam'ın başşehri olan Sus'ta Hammurabi Kanunlarının çivi yazısı ile yazılı bulunduğu bir diorit steli, yaptıkları kazıda bulup, Louvre Müzesine götürdüler. Stelin üst kısmında, Hammurabi'yi Adalet Tanrısı Samas'ın önünde, tazim duruşunda görürüz. Elam'lılar Babil'i istila ettikleri zaman (1207-1171 M. Ö.) bu steli harp hatırası olarak buradan alıp Sus şehrine getirmiş olacaklar. 1901-1902 de bu stel bulununca, elbetteki bilim dünyasının bütün ilgisi, Eski Babil Soyu içinde, özellikle Hammurabi üzerinde toplanıyordu. Fakat bugün biz bu devri aydınlatılabilmek için daha başka kaynaklara baş vurabilecek durumdayız. Daha on beş hatta on yıl öncesine kadar Hammurabi tek kanun vazı zan ediliyordu. Bugün artık biliyoruz ki Hammurabi'den en aşağı yüz yıl önce Ur şehrinde Urnammu'nun² kanunları, daha sonra Daduşa³ zamanına ait Eşnunna, ve nihayet İsin kralı Lipit-İştart'ın kanunları vardır.⁴

1 Hammurabi'nin kesin tarihi hala tartışma konusudur. Yukarıda verdiğimiz tarih, Albright-Cornelius'a göredir. Bu tartışmalar için bak: Parrot, A.: *Archeologie mesopotamienne* (1953) II, 334 ff.; Tonybee, A., *A Study of History X* (1954) 171 ff.; Landsberger, B., *Journal of Cuneiform Studies*, 8 (1954) 31 ff, 47 ff, 106 ff.

2 Kramer, S. N.: *Ur-Nammu Law Code*, *Orientalia N. S.* 23 (1954). S. 40ff.

3 Goetze, Albrecht: *The Laws of Eshnunna*, *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, vol. XXXI, 1951-1952.

4 Falkenstein, Adam und San Nicolo, Marina: *Das Gesetzbuch Lipit-İştars von İsin*, *Orientalia N. S.* 19 (1970), S. 103ff.

Fakat bu kanunlar arasında Hammurabi kanunları yine önemini korumaktadır. Çünkü, hem üç yüze yakın paragrafile hepsinden daha mufassaldır, hem de kendinden evvelki kanunlardan, özellikle ceza kanunu bakımından, çok ayrılıklar göstermektedir.

Hammurabi'nin kanunculuğunun özelliği üzerinde duralım. Acaba ondan evvel gelen hükümdarların kanunları yokmuydu?

Kanun ve adalet hükümdarların şanına lââyık müesseselerdi. Nitekim hükümdar ile bu mefhumların, birbirinden ayrılmazlıklarını Hammurabi'den evvel de başka krallarda da görüyoruz¹: "*kittum*"—adalet, meşruluk ve "*mesarum*"=adâlet, doğruluk, kelimeleri krallarla birlikte anılan kelimelerdir. Her kral kanun uygulamak ister, veya adaleti temin etmeğe çalışırdı. Fakat ülkede geçer olan kanunları yazılı olarak derlemek ve toplamak ancak yukarıda adlarını andığımız krallara nasip olmuştur. En geniş şekilde kendinden evvelki, kanunları derleyen, onlar üzerinde tadiller yapan veya yeni reformlar yapan kral ise Hammurabi'dir. Hammurabi kanunlarını inceleyen ve bu kanunları daha evvelki kanunlarla karşılaştıran Driver ve Miles² bu kanunların teknik hukuk terimleri bakımından birbiriyle aynıyet gösterdiğine işaret ederken bu benzerliğin, başka bir deyimle kanunlardaki dil benzerliğinin, yalnız hukuk terimlerinin yıllarca devamlılığını göstermekle kalmadığını, aynı zamanda hukuk müesseselerinin de devamlılığına delil teşkil ettiğini iddia eder. Demek oluyor ki, Hammurabi Kanunlarını, daha evvelki memleket kanunları ile, hatta daha sonraki Assur ve hatta İbran kanunları ile karşılaştıracak olursak, göreceğiz ki, bu bölgenin müşterek bir kanun geleneği gerçeği inkâr edilemeyecektir. Driver ve Miles'e³ iştirak edip bu kanunların Hammurabi'den önce de yazılı bulunduğunu kabul edebiliriz. Fakat acaba Hammurabi kendinden evvel var olan bu kanunlardan ne dereceye kadar faydalanmıştır? Buna şimdilik kesin bir cevap veremeyeceğiz. Çünkü daha önceki gerek Esnunna gerekse İsin (Sumerce yazılmıştır) kanunlarının tam metinleri ele geçmemiştir. Yalnız muhakkak olan nokta şudur ki, bu kanunların hepsi de müşterek, yazılı kanunlardan faydalanmışlardır⁴. Hammurabi devrinin tarih "reconstruction"u için kaynak vazifesini görecek malzeme eksiktir. Hammurabi'nin bizzat kaleme aldığı tarih kitabeleri yoktur. Tarih listeleri (Datenlisten) ve Hammurabi ile veziri ve valisi arasında ki alınıp verilen mektuplar başlıca kaynağımızdır. Bu mektupların incelenmesi⁵ bize, Hammurabi'nin memleket işlerinin bütün teferruatı ile ne dereceye kadar meşgul olduğunu göstermektedir. Hammurabi, kanunların

1 Driver, G. R. Miles, J. C: The Babylonian Laws, Vol. 1, S. 5.

2 Driver, G. R. Miles, J. C.: The Babylonian Laws, Vol. I, S. 8 ff.

3 İbid, S. 9

4 Hammurabi Kanunlarının başlıca kopyaları için bak: İbid. S. 27 ff.

5 Ungnad, Arthur: Babylonische Briefe, aus der Zeit der Hammurabi-Dynastie, VAB VI (1914). King, L. The Letters and Inscriptions of Hammurabi, 3 vol. London, 1898. Thureau-Dangin, F., La Correspondance de Hammurabi avec Şamas-hasir, RA, XXI, 1924.

Bu makaledeki bütün kısaltmalar Zeitschrift für Assyriologie'deki listeye uygundur.

Sonuçunda ¹ kendisinden "halkının öz babası" "*la kima abim wâlidim ana nişe*" = "halkına öz baba gibi olan" diye bahs eder.

Yukarıda andığımız kaynak çeşitlerinden sonra, bu çağın medeniyet tarihini aydınlatmada en güvenilir kaynak, kanunlardır. Bu kanunlar üç bölümden ibarettir:

I - Giriş (Prologue).

II - Kanunlar

III - Sonuç (Epilogue)

Hammurabi kanunları üzerinde yapılan çeşitli incelemelerde, bu kanunlardan Codex Hammurabi diye bahs edilir. Kısaca C H. kısaltması ile gösterilir. Fakat Codex adının yerinde kullanılmadığını iddia eden Driver ve Miles'in² fikrine biz de katılmak istiyoruz. Bu kanunlar yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Babil ülkesinde, var ve geçer olan kanunların tadil edilmiş şekilleri ile yeni maddelerden ibarettir. Hartmut Schmökel de³ her ne kadar "Codex" terimini kullanıyorsa da kanunların daha evvelki kanunlara göre değişik oluşuna, ve ülkenin kanunlarının ancak bir kısmını kapsadığına işaret etmektedir.

Giriş ve Sonuç, arkaik, edebi bir üslub ile yazılmıştır. Bu üslub destan ve ilâhilerin yazıldığı edebî bir diyalektin üslûbudur⁴. Kanun maddeleri ise, arkaizmden tamamen uzak, açık bir dille yazılmıştır. Eserin bütünü Eski Babil yazısı ile yazılmıştır.

İçindekiler bakımından bir tarih kaynağı olarak kullanılabilen "Giriş" "Prologue"ta, Hammurabi, Hammurabi Soyunun baş tanrısı ve ülkede yeni bir tanrı olan Marduk'a övücü sözlerden sonra, Babil şehrini baş şehir olarak tanrılara takdis ettirip, bu şehrin başına onun tarafından getirildiğini söyler. Hammurabi halkına adaleti (*mesarum*) getirmek için çağrıldığını ve komşu şehirlere barış ve refah getirdiğini söyler. Kanunlara yaptığı bu giriş vesilesiyle, yeni kurduğu veya restore ettiği kült yerlerinden bahs ederken krallığı, içindeki şehirleri de saymış olur. Bu şehirler arasında hatta Assur⁵ bile sayılmaktadır. Sayılan bütün bu şehir adları ve Hammurabi'nin bunlar üzerindeki hakimiyeti bu metnin, Hammurabi'nin saltanatının 32-33 cü yıllarında yazılmış olduğuna delâlet eder. Hammurabi'nin tarih listelerinde 2.ci saltanat yılının adı⁶ Sumerce olarak *NIG. SI. SÂ KALAM-MA IN-GAR=Adâleti* memlekette tesbit etti, şeklindedir. Bu ibareye göre kanunların daha 2.ci saltanat yılında yazılı hale konduğu tartışma konusu olmuştur. Fakat bu cümle krallara has tabii bir görevin ifâdesi olarak kabul edilebileceği gibi, adlarını sıraladığı şehirlerin fetihlerini tamamlamadan kanunları uygulayamayacağı da düşünülebilir. Girişin sonunda,

1 Epilogue, Satır R XXV, 20-24.

2 Driver-Miles, İbid. vol. I. S. 41.

3 Schmökel, H. Ur, Assur und Babylon, Drei Jahrtausende im Zweistromlandes S. 83, f.

4 Von Soden, W.: ZA XI ve XLI (1932, 1933).

5 Prologue, III. S. 58.

6 Babil kralları her saltanat yıllarını o, yılın (daha doğrusu bir evvelki) ön önemli bir olayına göre adlandırdıkları. Hammurabi'nin saltanat yılları için bak: Unganad: RLA II, 178-82.

Tanrı Marduk'un emriyle, memleket halkını doğru yola sevk için adalet ve doğruluğu (*kittu* ve *mesaru*) getirdiğini (Akk. *sakânu* = koymak fiilini kullanıyor) ve halkı refaha kavuşturduğunu söyleyip, kanun maddelerine geçer.

Sonuç da ise, Hammuarabi kendine uzun bir medhiyeden sonra, şöyle der: "Yer ve göğün büyük hâkimi tanrı Şamaş'ın emriyle, memlekette doğruluk parlansın. Haksızlığa uğramış, şikâyeti olan adam, "doğruluk kralı" (adlı heykelimin (Sum. *ALAM* = Akk. *şalmu*) önüne gitsin, taşımın yazısını okutsun, seçkin sözlerimi duysun, taşım (stelim), şikâyetini ona aydınlatsın, hükmünü (şikâyeti ile ilgili kanun hükmünü) görsün. kalbi rahatlasın." Sonucun sonunda da kanunun yazılı bulunduğu anıtı bozan veya her hangi bir şekilde tahrip edenlere lanet ederek sözlerini bitirir.

Giriş ve Sonuç hakkında bir fikir verdikten sonra, kanun maddelerine geçelim: Bu maddelerin incelenmesi bize o devrin sosyal, ve hukuk hayatı hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Biz bu yazımızda, toprak dağıtımı ile ilgili maddeleri ele alıp bu devrin bir az daha fazla aydınlanmasına yardım etmeğe çalışacağız. Hammuarabi kanunlarının Akkad'ca aslından Türkçe'ye tercemesi ilk defa olarak bu yazımla yapılmaktadır. Terceme ana metinden yapılmıştır. Bu çalışmada, gerek Deimel-Pohl-Follet'in Akkad'câ-Latince tercemesinden, gerek Driver-Miles'in çok etraflı İngilizce terceme ve yorumlarından ve gerekse Ritchard'da (ANET) Theophile J. Meek'in yine İngilizce olan tercemesinden faydalanılmıştır. Fakat, Landsberger okulunda yetişmiş bir filolog olarak, bizim tercememizin diğerlerinden ayrıldığı hususlar, ilgililerin dikkat nazarından kaçmıyacaktır. Bu yazımızda, bütün tercemeleri karşılaştırıp, lexicalique bir "edition critique" yapmayı amaç edinmedik. Fakat yaptığımız bu ilk Türkçe kanun tercemesi, gerek hukuk tarihi ile gerekse medeniyet tarihi ile uğraşanlarımızı ilgilendirir veya öğrencilerime her hangi bir yardımda bulunabilirse, emeğimin mükâfatını görmüş sayacağım kendimi.

282 maddeden ibaret olan kanunları gerek Deimel-Pohl-Follet¹ gerek Driver-Miles², konuları bakımından guruplara ayırmışlardır. Biz bu maddelerin, yalnız toprak kanunu ile ilgili olanlarını, ana metindeki, ve ondan alınarak yukarıda adlarını verdiğimiz tercemelerdeki sıralara göre inceledik, sonuçlar çıkarmağa çalıştık. Bu maddelerin sıralanışı bugünkü bilim prensiplerine göre sıralanmış olmayabilir³. Fakat kendi devrindeki uygulama görüşü açısından bakılmağa çalışıldığı zaman bu sıralama daha iyi anlaşılabilir⁴.

26-41 maddeleri toprakla, toprak dağıtımı ile ilgilidir. Toprağın hangi şartlarla ve kimler tarafından işlendiği hakkındaki prensipleri öğreniyoruz. Hammuarabi Kanunlarının, gelecek yazılarımızda ele alacağımız tarımla ilgili maddeler konuları bakımından aşağıdaki şekilde ayrılmıştır: ⁴.

1 Deimel, A.-Pohl, S. H. A.-Follet, S. H. R. Codex Hammuarabi, Transcriptio et verso latina, ed. tertia, Roma, 1950.

2 Driver, G. R. -Miles, J. C.: The Babylonian Laws, 2 vols. Oxford, 1956

3 Schmökel, Hartmut: Ur, Assur und Babylon, S. 84.

4 Driver-Miles'in tasnifi esas olarak alınmıştır.

- 42-48 — Çiftçinin görevleri
 49-52 — Çiftçinin borçları
 53-56 — Sulama ile ilgili suçlar
 57-58 — Otlak ile ilgili suçlar
 59 — Ağaç kesme suçu
 60-65 — Bahçe ve Hurma fidanlıklarının bakımı
 24İ-52 — Toprağı işliyen hayvanlarla (başlıcası sığır) ilgili suçlar
 253-6 — Tohumluk veya yemle ilgili suçlar
 257-58 — Toprak işçisi ve sığırtmaç ücreti
 258-60 — Saban ve çapa hırsızlıkları
 261 — Çoban ücretleri
 262-7 — Çobanların görevleri
 268-72 — Mevsim işleri için ırgat kiralama.

Hammuarabi kanunları, mektuplar, iktisâdi vesikalar v. s. gibi çağdaş vesikalarla birlikte bir bütün halinde işlenmelidir. İşte o zaman medeniyet tarihinin başlıca kaynağı olarak değerlendirilmiş olur.

Madde 26 - Transkripsiyon

- 66 - sum - ma lu AGA. US (= redûm)
 67 - ü lu SU. HA (= ba'irum)
 68 - sa a - na har - ra - an sar - ri - im
 69 - a - la - ak - Su
 1 - qa - bu - ü
 2 - la il - li - ik
 3 - û lu LU. HUN. GÂ (= agram)
 4 - i - gur - ma
 5 - pu - uh - su
 6 - it - ta - ra - ad
 7 - lu AGA. US (= redûm)
 8 - ü lu SU. HA (= bâ'irum) su - û
 9 - id - da - ak
 10 - mu - na - ag - gi - ir - Su
 11 - E (= bit) - sû
 12 - i - tab - ba - al

Madde: 26 — Terceme

Eğer, kralın yoluna (seferine) gitmesi emr edilen, bir ayak eri (Akk. *redûm*) veya bir avcı (Akk. *bâ'irum*), gitmez, veya bir bedel kiralayıp, bedelini yollarsa, o er veya avcı öldürülecektir. Kiralık bedeli, ev barkını üzerine alacaktır.

Bu maddede "*ana harran sarrim alak-su qabû*", "kral yoluna (seferine) gidişi emr edilmiştir" tabiri var. Kral yoluna gitmek, kralın hizmetine, seferine memur

1 Harranum-"way, journey, campaign, ideogr. kaskal Goetze, A—The laws of Eshnuma, glossary. Büyük s harfi basılamadığı için S olarak basılmıştır.

edilmek anlamına geliyor¹. Diğer maddelerden de anladığımızı göre, memleket topraklarının bir kısmı krala aitti. İngilizce yayınlarda "crown lands" tabiri kullanılıyor. Kral bu toprakları, hizmetinde bulunan "redûm" ve "bâ'irum" sınıfindan olan kimselere hizmetlerine karşılık veriyordu. Bu şekilde hem toprak işlenmiş oluyor, verim artıyor, hem de hizmetindeki kimseler artmış oluyordu. Başka bir deyimle ordusu büyüyordu. Bu topraklardan faydalanan ve böyle bir nimetin karşılığında göreve çağrılan bu kimseler, yerlerine bir bedel göndere-
mezlerdi. Aksi takdirde ölüm cezasına çarptırılırlardı. Toprağın bir kısmı da mabede aitti. Ayrıca bu devirde ferdi mülkiyet de mevcut olup, toprak sahibi olup aynı zamanda ticaretle de meşgul kimseler vardı. 26-41 sayılı kanun maddeleri, kral topraklarını, bu topraklara sahip olmadan işliyen, kimselerin mükellefiyetlerinden ve bu toprakların dağıtılışı ile ilgili hükümlerden bahs etmektedir.

Saray arazisi aşağıda adları yazılan unvan sahiplerine dağıtılmaktaydı:

<i>Sum.</i>	<i>Akk.</i>
<i>AGA. US</i>	<i>redûm</i>
<i>SU. HA</i>	<i>bâ'irum</i>
<i>LÛ. PA. PA</i>	<i>dikûm</i>
<i>LA. BANDA</i>	<i>labuttum</i>
	<i>nâsi biltim</i>

redûm - *redû* fiilinden. Deimel Glossar'da, hinterhergehen; folgen; ziehen; ver-folgen; treiben; fliegen; fließen lassen; opfern; liebiren; befruchten; zeugen; föhren; lenken; herbeiföhren; geeignet sein. Delitzsch, HW da: gehen, marschieren, I₂, hinter jem. drein gehen, ihm nachsetzen, III₁, gehen lassen. anlamlarına gelir. Bu kelimenin Sum. ideogramı *AGA. US* dur. Eski okunuş *UKU. US* idi. İşaretinin *AGA* = Taç anlamına gelen okunuşu tercih edilirse kelime daha aydınlanmış oluyor. *US* Sum. takipetmek, kovalamak, demektir. *AGA. US* = taç takip eden, yani kralın arkasından giden. Lugat manalarını yukarıda saydığımız Sum. *AGA. US'* Akk. *redûm* kelimesinin hangi sınıf görevliye verildiği pek açık değildir. Kanunun bütün tercemelerinde bu kelime ile daima beraber anılan "Sum. *SU. HA* Akk. *bâ'irum* kelimesinin medullerinin açık olarak anlaşılmadığı kayd edilmektedir. Bu kelimelerin geçtiği yerleri Driver-Miles toplamış bulunmaktadır¹. Biz buna "emir eri" adını verirse belki en yakın tercemeyi yapmış oluruz. Bu sınıfta olan kimseler, kralın tayin edeceği her çeşit işi üzerlerine alırlardı². Kralın işleri için, "*harran sarrim*" = kralın yolu, seferi veya "*dannat sarrim*" — kralın kuvveti³ tabirleri kullanılıyor. Binaenaleyh, "*redûm*"lar bir asker sınıfına mensup kimselerdi.

1 Driver-Miles İbid. vol. I. S, 111 ff.

2 Bak: İbid. vol. S. 111 v. d. kraldan başka '*redi puhrim*' = cemiyetin emir eri, '*redi baltim*' kapının emir eri, hatta özel kişilerin de emir eri olabilirdi.

3 *dannatu*: Stârke, (Heeres) macht; Festung; -Not. Bauer, Glossar. *gışru* = *qaşaru* fiilinden (bağlamak toplamak) Verbindung, Schar, Haufen, Truppe (Deimel, Glossar). *gışru*'yu ordu karşılığı kullanıyoruz.

İkinci unvan Sum, *SU. HA* Akk. *bâ'irum*. Kelimeyi teşkil eden Sum. unsurlar *SU* = *el* ve *HA* = balıktan müteşekkildir. Yani balık avcısı. Belki de Nehir ve kanallarda, nakliye ve ordu ikmâl işleri ile görevli kral hizmetinde bir başka asker sınıfı idi¹. *redûm*'un üstü olan *PA*. *PA* = *dikum* ve *LÂ*. *BANDA* = *laputtum* kral hizmetinde bulunan bir takım subaylardır. *redûm* ile *bâ'irum*, metinlerde daima "*lu redûm u lu bâ'irum*" olarak müsavi şartlarda olan iki kelimeyi ayıran *lu...lu* unsurlarıyla ayırılır. Binaenaleyh bu iki asker sınıfı arasında rütbe farkı olmaması lâzımdır. Halbuki *dikum* ve *laputtum* sınıflarının daha üst bir sınıf olduklarını 34. maddede açıkça belirtilmektedir.

Kendilerine kral tarafından toprak verilen *nâsi biltim* = vergi mükellefi (kelime manası, mahsul kaldıran) sınıfına mensup kimseler toprağı krala bir hizmet borcu karşılığı olarak almazlar, karşılık olarak mahsulün bir kısmını kira olarak krala öderler.

Madde 27 — Transkripsiyon

- 13 - sum-ma lu AGA. US (=redûm)
- 14 - ü lu-û SU. HA (=bâ'irum)
- 15 - sa i-na dan-na-at
- 16 - sar-ri-im
- 17 - tu-ûr-[ru]
- 18 - wa-ar-ki-su
- 19 - A. SAG (=eqil)-su ü GİS. SAR (=kirâ)-su
- 20 - a-na sa-ni-im
- 21 - id-di-nu-ma
- 22 - i-li-ik-su
- 23 - it-ta-la-ak
- 24 - sum-ma it-tu-ra-am-ma
- 25 - URU (=al)-su ik-ta-âs-dan
- 26 - A. SAG (=eqil)-su û GİS. SAR (=kirâ)-su
- 27 - û-ta-ar-ru-sum-ma
- 28 - su-ma i-li-ik-su
- 29 - i-il-la-ak

Madde 28 — Transkripsiyon

- 30 - sum-ma lu AGA-US (=redûm)
- 31 - û lu-û SU. HA (=bâ'irum)
- 32 - sa i-na dan-na-at
- 33 - sar-ri-im
- 34 - tu-ûr-ru
- 35 - DUMU (=mâr)-su il-kam
- 36 - a-la-kam i-li-i
- 37 - A. SAG (=eqilum) û GİS. SAR (=kirûm)
- 38 - in-na-ad-di-is-su [m]-ma

4 Driver-Miles İbid. vol. I. S. 115f.

- 39 -i-li-i [k a]- bi-su
 40 - i-il-[la-] ak

Madde 29 — Transkripsiyon

- 41 - Sum-ma DUMU (=mâr)-su
 42 - ši-ih-ir-ma
 43 - i-lı-ık a-bi-su
 44 - a-la-kam
 45 - la i-li-i
 46 - sa-lu-us-ti A. SAG (=eqlim) ü GİS. SAR (=kirim)
 47 - a-na um-mi-su
 48 - in-na-ad-di-in-ma
 49 - um-ma-su
 50 - u-ra-ab-ba-su

Madde 27 — Tercemesi:

Eğer bir *redûm* (ayak eri) veya bir *bâ'irum* (avcı) kral kuvvetinde iken kaçırılır, sonra tarlası ve bahçesi bir diğer kimseye verilir (*iddinu-verdiler*), (bu kimse de) mükellefiyetini yerine getirirse (*ilik-su ittalak* = "he goes a going" Driyer-Miles: "he has looked after his feudal obligations, Th. Meeke" (fakat) döner ve şehrine ulaşırsa, tarlasını ve bahçesini ona geri verecekler, (timar mükellefiyetlerini) timarını bizzat işliyecektir (*ilka atâku* = timar mükellefiyetini yerine getirmek, Lehnspflicht ausüben; Bauer Glossar. Bu görev için *alâku* - gitmek fiili ve müştakları kullanılmaktadır).

26. Maddeye göre kendilerine toprak verilen *redûm* ve *bâ'irum*'lar hizmete çağrıldıkları zaman gitmez, yerlerine bedellerini yollarlarsa, ölüm cezasına çarptırılırlar. Fakat 27. maddeye göre, yine bu kimseler, kralın hizmetinde iken esir düşerlerse, toprakları işletilmek üzere bir başkasına verilebilir. Fakat dönüşlerinde toprakları kendilerine geri verilir.

Madde 28 — Tercemesi:

Eğer, kral kuvvetinde iken kaçırılan bir *redûm* veya *bâ'irum*'un oğlu timarı (*ilku*) yürütebilecek (*alâkam*) kudrette ise tarla ve bahçe kendisine verilip, babasının timarının mükellefiyetlerini yerine getirecektir.

Madde 29 — Tercemesi: Eğer, oğlu küçük olup babasının timarının mükellefiyetlerini yerine getiremeyecek kudrette ise, tarlanın ve bahçenin üçte biri anasına verilip, anası onu büyütecektir.

28 ve 29. maddelere göre, bir *redûm* veya *bâ'irum*, esir iken toprağını oğlu varsa oğlu, fakat oğlunun yaşı küçük ise, toprağın ancak üçte birini karısı işliyecek ve oğlunu büyütecektir.

Madde 30 - Transkripsiyon

- 51 - sum-ma lu AGA. US (=redûm)
 52 - ü lu SU. HA (=bâ'irum)

HAMMURABİ NİN TOPRAK KANUNLARI

- 53 - A. SAG (=eqil)-su GİS. SAR (=kirâ)-su û E (=bit)-sû
54 - i-na .pa-ni il-ki-im
55 - id-di-ma
56 - ud-da-ap-pi-ir
57 - sa-nu-um
58 - wa-ar-ki-su
59 - A. SAG (=eqil)-su GİS. SAR (=kirâ)-su
60 - ü E (=bit)-sû
61 - iş-ba-at-ma
62 - MU 3 KAM (=salas sanatim)
63 - -i-li-ik-su
64 - it-ta-la-ak
65 - sum-ma it-tu-ra-am-ma
66 - A. SAG (=eqil)-su GİS. SAR (=kirâ)-iu ü E (=bît)-sû
67 - i-ir-ri-is
68 - û-ul in-na-ad-di-is-sum

- XI 1 - sa is-sa-ab-tu-ma
2 - i-li-ik-su
3 - it-ta-al-ku
4 - SU-ma i-il-la-ak

Madde 31 - Transkripsiyon

- 5 - sum-ma sa-at-tam
6 - is-ti-at-ma
7 - ud-da-ap-pi-ir-ma
8 - it-tu-ra-am
9 - A. SAG (=eqil)-su GİS. SAR (=kirû)-su ü E (=bit)-sû
10 - in-na-ad-di-is-sum-ma
11 - su-ma i-li-ik-su
12 - i-il-la-ak

Madde 32 - Transkripsiyon

- 13 - [sum]-ma lu AGA. US (=redûm)
14 - û lu SU. HA (=bâ'irum)
15 - sa i-na har-ra-an
16 - sar-ri-im
17 - tu-ûr-ru
18 - DAM. KAR (=tamkarrum) ip-tû-ra-as-su-ma
19 - URU (=al)— su us-ta—ak—si-da—as-su
20 - sum-ma i-na bi-ti-su
21 - sa pa-ta-ri-im
22 - i-ba-as-si
23 - su-ma ra-ma-an-su
24 - i-pa-at-ta-ar

- 25 - sum-ma i-na bi-ti-su
 26 - sa pa-ta-ri-su
 27 - la i-ba-as-si
 28 - i-na E-AN. URU (=bit il âli)-su
 29 - ip-pa-at-târ
 30 - sum-ma i-na E (=bit)
 31 - AN. URU (=il âli)-su
 32 - sa pa-ta-ri-su
 33 - la i-ba-as-si
 34 - E. GAL (=ekallum) i-pa-at-ta-ar (ri !)-su
 35 - A. SAG (=eqil)-8u GÎS. SAR (kuru)-su
 36 - ü E (=bit)-sû
 37 - a-na ip-te₄-ri-su
 38 - û-ul in-na-ad-di-in

Madde 30 - Tercemesi:

Eğer bir *redûm* veya bir *bâ'irum* tarlasını, bahçesini ve evini timar yüzünden (*ina pani ilkim*) terk edip, uzaklaşırsa, bir başkası ondan sonra (*warki-su*) tarlasını, bahçesini ve evini zapt ederse, ve üç yıl timar mükellefiyetini yerine getirirse, kendisi döner ve tarlasını, bahçesini ve evini (geri) isterse, ona verilmeyecektir. Zapt eden ve timarı yürüten, kimse (bizzat) mükellefiyetleri yerine etirecektir.

Madde 31 - Tercemesi:

Eğer bir yıl uzaklaşıp, dönerse, tarlası, bahçesi ve evi ona verilecektir. Kendisi, timarının mükellefiyetlerini yerine getirecektir.

Timarını terk edip uzaklaşanların tarlası, bahçesi ve evi bakım için bir diğere verilmektedir. İlk mükellef üç yıl içinde dönmediği takdirde ikinci kimse bu haklara sahip olur. Daha evvel dönerse topraklarını geri alır.

Madde 32 - Tercemesi:

Eğer kral seferinde (iken) bir *redûm* veya bir *bâ'irum* esir edilmiş, (ve) bir tüccar onu çözerse (kefaletini öderse) ve şehrine kavuşturursa, eğer evinde fidyesi (*sa patarim*) mevcutsa, bizzat kendini çözer (kendi fidyesini öder, yani tüccara olan borcunu verir). Şayet evinde çözecek (gümüş veya hububat) karşılığı yoksa, şehrinin mabedi (*E. AN. URU*) (tarafından) çözülür. Eğer şehrinin mabedinin çözüm karşılığı yoksa, onu saray çözecektir. Tarlası, bahçesi ve evi çözüm karşılığı olarak verilmeyecektir.

Dikkate değer nokta, fidye ödemede takip edilen sıradır. İlk ödev kendisine düşüyor. Fakat bu fidyeyi, tarlasını, bahçesini veya evini karşılık olarak verip ödemeğe izinli değildir. Sonra çözüm, şehir mabedine ve en sonunda da saraya düşüyor. Demek oluyor ki kral seferinde iken esir düşen bir kimsenin kurtuluş fidyesini ödemek vazifesi en son krala, daha doğrusu saraya düşüyor.

HAMMURABI'NİN TOPRAK KANUNLARI

Madde 33 - Transkripsiyon

- 39 - sum-ma lu PA.PA (=dekû)
- 40 - û lu-û NU. BANDA (=luputtum)
- 41 - ERIN (=şâb) ni-is-ha-tim
- 42 - ir-ta-si
- 43 - ü lu a-na KAS (=harrân)
- 44 - sar-ri-im
- 45 - LU. KU. GA (=LU HUN.GA=agram) pu-ha-
- 46 - im-hu-ur-ma
- 47 - ir-te-di
- 48 - lu PA. PA
- 49 - ü lu NU. BANDA (=luputtam) su-û
- 50 - id-da-ak

Madde 34 - Transkripsiyon

- 51 - sum-ma lu PA. PA (=dekûm)
- 52 - ü lu NU. BANDA (=luputtûm)
- 53 - nu-ma-at AGA. US (=redem) il-te-qi'
- 54 - AGA-US (=redâm) ih-ta-ba-al
- 55 - AGA. US (=redâm) a-na ig-ri-im
- 56 - it-ta-di-in
- 57 - AGA. US (=redâm) i-na di-nim
- 58 - a-na dan-nim is-ta-ra-ak
- 59 - qi-is-ti sar-ru-um
- 60 - a-na AGA. US (=redim) id-di-nu
- 61 - il-te-qi (di!)
- 62 - lu PA. PA (=dekûm)
- 63 - û lu NU. BANDA (=luputtûm) su-u
- 64 - id-da-ak

Madde 35 - Transkripsiyon

- 65 - [s]um-ma a-wi-lum
- 66 - AB. GUD. HĪ.A (=alpi)
- 67 - û GANAM₄ LU. HI. A (=şeni)
- 68 - sa sar-ru-um
- 69 - a-na AGA. US (=redim)
- 70 - id-di-nu

XII 1 - i-na qâ-ti AGA. US (=redim)

- 2 - is-ta-am
- 3 - i-na KUG. UD (=kû-babbar = kaspi)-su
- 4 - i-te-el-li

Madde 36 - Transkripsiyon

- 5 - A. SAG^{um} (=eqlum^{um}) GİS. SAR (=kirûm) û fi (=bitum)
 6 - sa AGA. US (=redim) SU. HA (=bâ'irim)
 7 - û na-si bi-il-tim
 8 - a-na KUG. UD (=kü-babbar = kaspim)
 9 - ü-ul in (i!)-na-ad-di-in

Madde 37 - Transkripsiyon

- 10 - sum-ma a-wi-lum
 11 - A. SAG (=eqlam) GİS. SAR (=kirâm) ü fi (=bitam)
 12 - sa AGA. US (=red m) SU. HA (=bâ'irim)
 13 - û na-si GUN (=biltim)
 14 - is-ta-am
 15 - tup-pa-su
 16 - ih-hi-ip-pi'
 17 - û i-na KUG. UD (=kaspi)-su
 18 - i-te-el-li
 19 - A. SAG (=eqlum) GİS. SAR (=kirûm) ü fi (=bitum)
 20 - a-na be-lı'-su
 21 - i-ta-ar

Madde 38 - Transkripsiyon

- 22 - AGA. US (=redûm) SU. HA (=bâ'irum)
 23 - û na-si GUN (=biltim)
 24 - i-na A. SAG (=eqlim) GİS. SAR (=kirim) ü fi (=bitim)
 25 — sa il-ki-su
 26 — a-na as-sa-ti-su
 27 - ü DUMU. SAL (=mârti)-su
 28 - û-ul i-sa-at-ta-ar
 29 - ü a-na i-ı-tı-su
 30 - û-ul i-na-ad-di-in

Madde 33 - Tercemesi:

Eğer bir *dikum* veya *luputtum*¹ liste dışı bir askeri (*şab nishatim*) (askere) alır, veya kral seferine kiralık bir bedeli kabul edip, (onu) sevk ederse, o *dikum* veya *luputtum* öldürülecektir.

Kralın hizmetine girmek bir imtiyaz sayılıyordu. Bu hizmet karşılığı kraldan toprak alan kimseler, hizmete çağrıldıkları zaman bizzat gitmek zorunda idiler. Bedel yollamak ölümle cezalandırılıyordu. Bedel kabul eden amir subaylara da ölüm cezası veriliyordu.

Bundan evvel yukarıda terceme ettiğimiz maddeler kral topraklarını işleyen başlıca iki asker sınıfının görevlerini hudutlıyordu. 34. maddede bunların bir üst sınıfa karşı hakları korumaktadır.

1 Bak: S. 11.

Madde 34 - Tercemesi

Eğer bir *dikum* veya bir *luputtum*, bir *redûm'un* eşyasını alırsa, *redûm'a*, haksızlık ederse, *redûm'u* kira ile (*ana igrim*) (başkasına) verirse, *redûm'u* (bir) davada kuvvetliye (bir büyük kimseye) bırakırsa kralın ona verdiklerini (hediyelerini) (ondan) alırsa, o *dikum* veya *luputtum* öldürülecektir.

Bu maddede, üstün, alta karşı korunması, icabında mahkemede, nüfuzlu bir kimseye karşı amir tarafından hakkının müdafaa edilmesi, ve her hangi bir baskı veya menfaat karşılığı terk edilmemesi şart koşuluyor.

Madde 35 - Tercemesi:

Eğer bir *awilum* (hür insan, bey) bir *redûm'un* elinden, kralın ona verdiği sığırları veya koyunları satın alırsa, gümüşü yüzünden (parasını kaybeder) zarara uğrar.

Madde 36 - Tercemesi:

Bir *redûm'un*, *bâ'irum'un*, *nâsi biltim'in* (vergi mükellefinin) tarlası, bahçesi veya evi gümüş (para) karşılığı verilmeyecektir (satılmıyacaktır).

Bu iki maddeden anlaşıldığına göre, toprak kral tarafından verildiği gibi, hayvanları da kral veriyordu. Hayvanlar da toprak gibi satılmazdı. Bunları satın alanın parası yanıyordu. Satana bir ceza verilmemektedir. Driver-Miles'in ilgili maddeyi aydınlatırken işaret ettiği göre alacaklının baskısından toprak sahibini korumak için bu maddeler tanzim edilmiştir.

Madde 37 : Tercemesi:

Eğer bir *awilum* (hür insan, bey) bir *redûm'un* bir *bâ'irum'un* veya bir *nâsi biltim'in* (vergi mükellefinin) tarlasını, bahçesini veya evini satın alırsa, tableti (mukavelesi) kırılacaktır; ve gümüş yüzünden (ödediği parayı) kayb edecektir. Tarla, bahçe ve ev, sahibine dönecektir.

Madde 38 : Tercemesi:

Bir *redûm*, *bâ'irum* veya bir *nâsi bi tim* (vergi mükellefi) *ilku'sunun* (kralın verdiği timarın) (unsurlarını teşkil eden) tarla bahçe ve evinden (bir kısmını) karısının veya kızının üzerine yazamaz veya borç için veremeyecektir (borç karşılığı verilmez ipotek edilmez).¹

Madde 39 - Transkripsiyon

31 - i-na A. SAG (=eqlim) GİS. SAR (=kirim) ü E (=bitim)

32 - sa i-sa-am-mu-ma

33 - i-ra-as-su-û

34 — a-na as-sa-ti-su

35 - ü DUMU. SAL (=mârti)-su

36 - i-sa-at-târ

¹ Bu maddede adı geçmiyen diğer timar sahipleri timarlarını satabilirler. Bak, madde 40. *dikum* ve *luputtum* için bk. s. 133.

37 - û a-na e-hi-il-ti-su

38 - i-na-ad-di- ni.

Madde 40 - Transkripsiyon

39 - SAL+ME (=lukur = naditum) DAM. KAR (=tamkarrum)

40 - û il-kum a-hu-û-um

41 - A. SAG (=eqil)-su GİS. SAR (=kirâ)-su

42 - ü E (=bit)-sû a-na KUG. UD (=kaspim)

43 - i-na-ad-di-in

44 - sa-a-a-ma-nu-um

45 - i-li-ik A. SAG (=eqlim)

46 - GİS. SAR (=kirim) ü E (=bite'm)

47 - sa i-sa-am-mu

48 - i-il-la-ak

Madde 41 - Transkripsiyon

49 - sum-ma a-wi-lum

50 - A. SAG (=eqlam) GİS. SAR (=kirâm) ü E (=bitam)

51 - sa AGA. US (=redim) SU. HA (=bâ'irim)

52 - ü na-si bi-il-tim

53 - û-pi'-ih

54 - ü ni-ip-la-tim

55 - id-di-in

56 - AGA. US (=redûm) SU. HA (=bâ'irum)

57 - û na-si bi-il-tim

58 - a-na A. SAG (=eqli)-su GİS. SAR (=kiri)-su ü E (=biti)-su

59 - i-ta-ar

60 - ü ni-ip-la-tim

61 - sa in-na-ad-nu-sum

62 - i-tab-ba-al.

Madde 39 - Tercemesi:

Satın alarak sahip olduğu tarlasından bahçesinden ve evinden karısının veya kızının üzerine yaza (bile) cektir. Veya borcu için vere (bile) cektir.

Bu madde bir evvelkinin devamıdır. Yukarda adı geçenleri satın alarak sahip oldukları tarla bahçe veya evi eşlerinin veya kızlarının üzerlerine yaza-biliyorlar. Borç karşılığı olarak ta verebiliyorlar. Demek oluyor ki ferdi mülkiyet mevcuttur. Para karşılığı toprak alım satımı oluyordu.

Madde 40 - Tercemesi:

Bir *SAL-ME* (*lukur — naditum*) rahibe bir *DAM.KAR* = (*tamkârrum*) = tüccar veya diğer bir timar sahibi (*ilkum ahum*) tarlasını bahçesini veya evini gümüş (para) karşılığı verecektir. Satın alan satın aldığı tarlanın bahçenin veya evin *ilku* (timar) mükellefiyetlerini yerine getirecektir.

Toprağa gümüş karşılığı satın alarak sahip olanlar da diğer maddelerde belirtilen toprağı işleme veya işletme görevlerini yerine getireceklerdir.

Madde 41 - Tercemesi:

Eğer bir *awilum* (hür insan bey) bir *redûm'un* bir *bâ'irum'un* veya bir *nâsi biltim'in* (vergi mükellefinin) tarla bahçe veya evini değışme suretiyle alır ve üste bir kıymet (gümüş veya hububat gibi) öderse *redâm*, *bâ'irum* veya *nâsi billim* (vergi mükellefi) tarlasına, bahçesine veya evine döner. Ve ona verilen ilâve kıymeti muhafaza (*wabâlu* = taşır) eder. (geri vermez).